

שיחת פנים
רותם שטרקמן

אומרים שעסקת חטופים תמנע את "הניצחון המוחלט". ניצחון ברוח התורה יהיה בהשבת החטופים ובחברה מתוקנת שיש בה מקום לכולם

תמר אלעד־אפלבוים

הרבה של קהילת ציון בירושלים, ראשת בית המדרש לרבנות ישראלית ורשת הרבנות הישראלית, מיסודם של מכון הרטמן והמדרשה באורנים. בת 49, נשואה + 3, מתגוררת בירושלים

הרבה תמר אלעד־אפלבוים, מה דעתך על קמפיין התודעה נגד שחרור החטופים שהממשלה מנהלת? אם יתגלה שזה נכון, זה בלתי־נתפס. פדיון שבויים הוא אחד היסודות שמסורת ישראל הניחה לנו לאורך כל הדורות. אברהם אבינו היה מוכן לסכן את ביתו ואת עצמו כדי לפדות שבו. בדיבר הראשון בעשרת הדיברות כתוב "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מא"ר מצרים מבית עבדים". רבינו בחי' (בן אשר, מחבר כד הקמח) שאל למה הקדוש ברוך לא מספר שהוא ברא את העולם, אלא אומר שהוא הוציא את ישראל ממצרים. והוא עונה, שזה הדבר החשוב ביותר שהוא מספר על עצמו — שהוא פודה שבויים והוא מצפה לזה גם מאיתנו. ולא בכדי זה נהפך למצווה חשובה, וכל רגע שמאחר לפדות השבויים — מלמד בעל השולחן ערוך רבי יוסף קארו — כאילו שופך דמים. על חשבון מה ישחררו החטופים?

לפני ששואלים על חשבון מה, בוא רגע נהיה בזה. נחטפו אזרחים שנשלפו מהמיטות. זאת הברית בינינו כבני אדם, כיהודים וכישראלים, עוד לפני הכרית של אזרחים מול המדינה. מה נציל אם לא זה את זה, וחם ושלום מה נאבד אם לא נציל אותם? אנחנו יהודים שזכו לשוב לציון וכתרו ברית לחיות פה זה עם זה ולהגן ולשמור זה על זה. חובת היהדות, הריבונות והממשלה היא להשיב אותם הביתה. אי־אפשר להתעלם משאלת המחיר.

העומק של השאלה הוא מבחן האמונה שלנו — בציונות, במדינה, בצבא. אם אנחנו מאמינים שנוכל להשיב אותם ולסיים בניצחון, אנחנו חייבים לקחת על עצמנו לעבור את המבחן הזה. חייבים להאמין ולהוכיח שאנחנו ראויים לאמון הזה. דון יצחק אברבנאל, המנהיג היהודי מהמאה ה-15, פדה מידי הפורטוגלים 250 שבויים מהעיר ארסילה במרוקו בניגוד לדעת הקהילה, שחשבה שהמחיר גבוה מדי. בשביל

זה באנו לעולם, בשביל להציל את הוולת, הוא אמר הרמב"ם עשה את זה לפניו ויוסף הכהן אחריו. ב-1941 בגטו ורשה, בליל שבת שובה שבין ראש השנה ליום הכיפורים ולקראת שמחת תורה, מכל הדברים בחר האש קודש (האדמו"ר מפאסצנה), לדבר בלב החר"ד הציבורי, דווקא על החשיבות של מצוות פדיון שבויים והצלת יחיד שנמצא בסכנה ודאית, ואמר שאי־הצלת היחיד הזה הוא כאילו שהחסרנו כמו ידינו את מהתורה — וספר התורה כולו פסול.

אפילו בשואה.

כן, אנחנו באים ממסורת שעושה דבר שהוא לא הישרדותי אבל הוא נשגב — שמה את החיים של היחיד שנמצא בסיכון אמיני לחובת הציבור. אז איפה הרבנים ממשיכי דרכם, הקולגות שלך? הקול של הרבנים חשוב מאוד, ואני יודעת שיש רבנים, רבניות ורבנות מכל הזרמים שמדברים אחרת מאיך שהדברים עוברים לציבור. אני מרגישה שברון לב שהתקשורת נותנת מהומה היקר שלה לאנשים קר צוניים, זה כואב לי כי זה חטא. זה כישלון גדול של כל מי שיש בידי כוח, שנותן לאנשים קיצוניים להיות במרכז הפריים והחיים של כולנו.

המסר מלמעלה — מהממשלה, מתומכיה ברש"ת, מערוץ 14 — הוא נגד עסקה, זה הקמפיין.

אנחנו מובילים על ידי אנשים מפלגים ומסכסכים, שמסכנים את כולנו ואת הערכים שבשמם הגענו לכאן, את ערכי הנצח של עם ישראל. חכמי ישראל, מאז החורבן, לימדו אותנו שסובלנות ומתינות הן הסוד וזה מה שישמור על עם ישראל. המערכת הפוליטית לא משקפת את העם וגם לא את כל המנהיגות האמונית. ונכון שלא שומעים אותה מספיק, אבל לא חסרים כאן לה שמנסים לשים את טובת הכלל והציבור בראש. ולכן זה כל כך מדהים שבציונות הדתית לא לוחצים על שחרור החטופים.

נכשלנו. עצם זה שזה נושא פוליטי ושבפוליטיקאים מדברים בגסות למשפחות החטופים, זה כישלון עצום. זה הרי מנוגד לכל היסודות של תורת ישראל, שבה דר רשים מאיתנו להשמיע קול ברור למען פדיון שבויים והשבתם הביתה. זה ערך עליון מבחינתה. זאת הערכות האנושית שלנו. יהודים לא שרדו רק כדי שהגוף שלהם יהיה פה אלא הנשמה והמוסר, כדי ללמד בעולם את קדושת החיים, את האומץ לחיות חיים ראויים, נתינה, ערכות, רעות, זה מה שבאנו לעשות

בעולם. בלב שבור אני אומרת שהרבה פעמים נכשלנו — נחרב בית ראשון ונחרב בית שני.

ואנחנו בדרך לחורבן בית שלישי?

לאורך כל הגלויות חכמי ישראל הכינו אותנו לרגע הזה ואמרו — תוכרו שהחרבתם את הבית בגלל שנאת חינו, אל תיכשלו שוב כשנגיעו למצב הזה. תקנו את הנקודה הפצועה הזאת, שכבר נפלנו בה וגלינו בגללה. לא הסתייע.

מה זה "בשוב יהוה את שיבת ציון היינו כחולמים"? שיבת ציון חייבת לבוא יחד עם תשובת ציון, ועכשיו זה הזמן שלנו לעשות תשובה על הכישלונות שנכשלונו. החינוך שקיבלנו לאורך הדורות הוא שחייבים להיות ערכים לכל מי שנברא בצלם, לכל האזרחים — לערבים, לדרוזים, לבדואים, ליהודים — לכולם. ויש גם המון סוגים של יהודים. לך ולי יש חיים שונים, אבל אני רוצה לחיות איתך, והבסיס של החיים המשותפים האלה הוא ערכות.

הם אומרים שעסקת חטופים תמנע את "הניצחון המוחלט".

אני מאחלת שנצח בעזרת השם. הותקפנו באופן ברוטלי על ידי אנשים אכזריים. לעולם לא נוכל להודות לכל הלוחמים והלוחמות שיצאו להגן על כור לנו. אבל ניצחון ברוח התורה יהיה בהשבת החטופים והחטופים, בחזרה של כולם הביתה בביטחון, ובחברה מתוקנת שבה לכולם יש חלק, כולל בשירות צבאי או לאומי, ושחייילי צה"ל יחזרו למדינה ראויה להם. זה הניצחון המוחלט בתורה. קדושת החיים.

ומה עם נקמה?

מלך מלכי המלכים והתורה הקדושה לא מבקשים לא נקמות ולא חורבנות, לא אכזריות ולא גזענות חס ושלום. סיום המלחמה גם יהיה חייב להיות מלווה באופק מדיני. חכמי ישראל הקפידו שלא תהיה ברכה אחת בתפילות שלנו שלא מסתיימת במילה "שלום". העם השבור והנרדף שלנו תמיד דיבר על שלום.

מי מדבר על שלום בימינו? זה טאבו.

אם הם העזו לסיים כל ברכה ב"שלום", בוודאי גם אנחנו צריכים. זאת החובה שלנו, ככל שאנחנו יכור לים בסביבה המורכבת שלנו ובחוכמה ועם מי שמור כן. במפגש עם שורדות ושורדים מקיבוץ חולית אמר אחד מהם בדמעות, "אני יהודי, אני ציוני, אני ישראל, לי, שרדתי את הטבח, ולא ייקחו לי את המילה שלום". נשבעתי לא לשכוח את הדברים שלו, כי הוא אמר את מה שאמרנו כל הדורות לפנינו ומה שיגידו אחרינו.

יש שאומרים ש"השלום" גרם לטרור.

אני לא בטוחה שזה נכון. לא היינו בענווה, בצבא לא הקשיבו לתצפיתניות, בפוליטיקה לא הקשיבו לתושבים, ישראל לא הייתה עסוקה בנגב המערבי, זה כישלון של חוסר ענווה, חוסר הקשבה, חוסר אחריות, והייתי מתחילה במקומות האלה, כי היו מי שהתריעו. גם לשלום, כמו לשחרור החטופים, יש מחיר.

אני לא מקנאה באף מנהיג ובוודאי לא עכשיו, זה משא עצום, כי אתה לא מחזיק רק את הרגע הזה, אלא את כל הדורות. אבל אתה חייב להיות עם העיניים שמתבוננות למשימה ולשליחות של ישראל. יש ראל זה מלשון השראה, ואנחנו חייבים להיות השראה למה עושים, איך ולמה. זה מה שקיבל על עצמו מנהיג, ואם זה קשה לו מדי — שיפנה את מקומו למי שיכול.

נתניהו יפנה את מקומו? הצחקת.

מנהיג לוקח על עצמו להוביל אותנו למקום של השראה, ביטחון ושלום, ובשביל זה באנו לכאן. והקדוש ברוך הוא אומר שאם לא נעשה את זה הוא יקיא אותנו מפה, ואני מאמינה בקדוש ברוך הוא ומאמינה בעם ישראל שיש לו את הכוחות לעשות את זה. מי שלא עומד במה שמלך מלכי המלכים חייב את עצמו לעמוד בו, לא יאריך ימים בממלכתו, ויש לפנות מיד את מקומו למנהיגות ראויה, שיש בה יראת חטא ושימירת דרך ה' לעשות צדקה ומשפט.

אני מסופק אם הוא קשוב לזה.

רבנו בחי' אמר שאתה צריך להחליט אילו חיים אתה חי — נקודה או קו, סביב עצמך או חיים שמחפשים את וולתך. אני מרגישה שזה מה שנדרש מאיתנו, ואסור לנו לחזור למה שהיינו, צריכים לקום מחדש ולהיות הרבה יותר טובים, וזה צריך לבוא לידי ביטוי בכל המערכות השבורות. אני חושבת על משפחות החטופים שלא ישובו, של הירש גולדברג פולין וכרמל גת ורבים אחרים. המחויבות הראשונה שלנו היא להיות פועלים של תקווה, לא במילים אלא במעשים, כי תקווה היא קריאה לפעולה. הרב שמשון רפאל הירש אמר שההפך מתקווה זה לא ייאוש אלא אנוכיות, ולכן התורה מתחילה בקין שאומר "השומר אחי אנוכי" והרגע שהקדוש ברוך הוא אומר לו "קול דמי אחיך וזעקים אלי מן האדמה". אנחנו מחויבים לעמוד נגד האנוכיות ובעד התקווה, ולהביא אותה בתמיכה בלוחמים בהשבת החטופים ובאופק מדיני של שלום, במנהיגות ראויה ובחברה שכורתת ברית ישראלית חדשה של ערכות עם כל החלקים שלה.

את מאמינה שזה אפשרי?

קשה במיוחד לייצר תקווה ברגעים שבהם המציאות רועדת כל כך, כשהאמון נשבר, ויש כל כך הרבה שכול וצער וחטופים שלא השכנו. אבל פה נכנסת המסורת, שלצדק היא למודת שנים קשות, והיא הגיחה לנו יסודות לרגעים קשים מנשוא. המסורת התמתנה בלשאל מאיפה מרימים את קרן התקווה, איך נותנים אחד לשני מטבע עם משמעות, עם חזון. איך?

התורה מתחילה בדיבור על חושך: "בראשית ברא אלוהים את השמיים ואת הארץ. והארץ הייתה תוהו ובוהו, וחושך על פני תהום". ושתי המילים שמנחות את מסורת ישראל הן: "יהי אור". האור הוא העוגן שאנחנו זורקים לעתיד.

המנהיגות הישראלית לא עושה את זה.

לא. היא הייתה יכולה, למעשה היא מחויבת, זה מה שמנהיג מחויב לעשות, לתת לאנשים תקווה, לשלוח עוגן רחוק מאוד למקום ראוי ולמשוך את המציאות לשם, כמו שלימדו חכמים ולימד דוד גרוסמן. מצד שני הוא חייב להיות מציאותי, הוא לא יכול להגשים עם התקווה כשהוא רואה עתיד שחור.

הוא לא יכול להיות נביא שקר, הוא צריך לומר את הדברים כהווייתם, עם כל המורכבות שלהם.

מורכב או לא, בינתיים הוא הולך לאפשר את השתלטות החרדים לתמיד.

את התשובה אתה לא צריך ממני. משה רבנו בכבודו ובעצמו אמר זאת בתורה: "האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה?" (במדבר ל"ב). כמו שכתבה

צילומים: נעמה גרינבאום

האשכנזי, משפחת חזנים חרדית. כל השנה הזאת, בכל אזכרה של קרובים שנרצחו או נפלו, הם רק ביקשו שלום בית ומתינות. **איך זה שאנחנו לא שומעים את הקול הזה יותר?** בבית כנסת, כשמחזירים ספר תורה לארון הקודש ונפרדים ממנו, מבטיחים "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". איך אפשר להגיד את זה בזמן שמחזירים ספר תורה ולא לעשות את זה אחר כך יומיום כצו הקטגורי שלנו? אסור לנו להיחפז לגסי רוח וגסי לב, אנחנו צריכים להשאיר אוהבי אדם מתונים ומאמינים בעם ישראל ובייעוד שלו. ואני לא לבד, גם אם אין תמיד הסכמה. הייתי בשבת שובה בתפילה במאהל משפחות החטופים, והיו עשרות או מאות של משפחות מהצינות הדתית. יש להן חלק חשוב במאבק הזה. **אבל הם לא משכנעים את המנהיגות שלהם.**

יש פער בין הציבור למנהיגות, ואת זה צריך לתקן. זכיתי להיות הרבה של קהילת ציון בירושלים, יש בה יהודים ויהודיות מכל הזרמים, מכל ההשקפות. חייבים למצוא דרך לחיות יחד ולהסכים. אני גם ראשת בית המדרש לרבנות ישראלית ורשת הרבנות הישראלית במכון הרטמן והמדרשה בשותפות עם הרב אהרון ליבוביץ', ויש לנו תלמידות ותלמידים מכל הזרמים, דתיים, חילונים, כולם לומדים איך לשרת זה לצד זה את עם ישראל. זכיתי להיות מעורבת גם בארגון תג מאיר שפועל נגד פשעי תג מחיר, במועד צת רשת החינוך מיתרים ובמועצת מיום התנ"ך 929, כל אלה ארגונים שעוסקים כל הזמן בשילוב וביצירת הסכמות מתוך כבוד אמיתי לדעות השונות שיש פה. **מכל העיסוקים, מה את הכי אוהבת?**

את הזכות להיות רבה של קהילה וללוות אנשים, יחידים ומשפחות, בחיים — באבל ובשמחה. הלווים בבית המקדש לימדו אותנו ללוות. ואת כיום הדמות שהכי חסרה לי במנהיגות. מדברים הרבה על מלך וביא ושופט, כולם חשובים, אני בעד לשמור במיוחד על השופטים בימים אלה, אבל מתגעגעת לכהן שראה אני שים פגיעים ושירת את אהבת האדם ובידך את כולם בשלום. אני לא קוראת לבנות את בית המקדש, אלא לזכור אותו בבתיים הפרטיים שלנו. כהן מלשון כן — הוא לימד אותנו שגם כשאתה בחושך אתה אומר כן ומתחייב שאתה עצמך תהיה התקווה. **לסיום, אולי את יודעת איפה היה אלוהים בשנה האחרונה?**

יש מסורת חסידית שמספרת על רבי אלימלך מליז'נסק, שבערב יום הכיפורים שולח את תלמידיו לראות את החייט, שפונה לקדוש ברוך הוא ואומר לו: עשיתי חישוב על כל כך הרבה דברים קשים שהיו השנה, ואני שהשתדלתי כל כך רוצה שתדע שלא אתה צריך לסלוח לי, אלא אני צריך לסלוח לך. ואני סור לך לך ואני רוצה שתיתן לנו הזדמנות שנייה. מגררשי ספרד אמרו שהמילה שופר היא מלשון אפשר, וזו אפשרות לזעוק ולבקש שתהיה לנו עוד אפשרות. אני חושבת שהשכינה בוכה איתנו על כל הנרצחים והחיילים הנופלים, על כל הסבל והפצועים, אבל יותר מהכל היא בוכה על החטופים שעוד אפשר להציל. ובזה שנוציל אותם, נציל את עצמנו ואת השכינה והקדושה ואת כל מה שהיא ביקשה להביא לעולם, את הנשגב והנאצל. את התקווה. ●

והיה לו חשוב להיות בטקס וליצור מהלך מחבר. **ובממשלה? בצבא? במשטרה?** יש לי כבוד לאנשים שמחזיקים על הכתפיים שלהם את כל הכובד הזה, אבל הממשלה צריכה לפנות את מקומה, וראש הממשלה שזה קרה אצלו צריך לוודא שתקום ועדת חקירה ממלכתית, כדי שלעולם לא נמצא את עצמנו שוב עם מה שקרה לנו ולפנות מקום למנהיגות חדשה. מנהיגות שיש בה שותפות — חילונים וחרדים, נשים וגברים. צריך לפנות מקום לדור הבא שנלחם בגבולות וביטא גבורה אורחית יוצאת מהכלל, להוביל לפרק הבא, ולתת מקום לצעירים להוביל את הארץ הזאת. אלה האנשים שיצאו להילחם והם ימשיכו להילחם על החיים שלנו כשהם יחזרו. **מה איתך?**

הנני מי שיקרא לי אני אבוא. **לאן? העבודה? הליכוד? גנץ? גולן? לפיד? בנט?** כן. אני מקווה שיהיה מקום גם לרבה, ובעיקר, לחברים וחברות רבנים רבניות ורבות מכל הקהילות, שעושים עבודת קודש וראויים הרבה יותר ממני. **היית הולכת גם לסמוטריץ' ובן גביר?** לא. כל מחנה שפוסל אדם בגלל האופן שהקדוש ברוך הוא ברא אותו הוא לא המחנה שלי. אני לא מאמינה בגזענות קיצונית ובמגוריות, אלא בכלל יש ראל וכבוד כל הבריות. כמו שלימד הראי"ה קוק, וכמו שלימדו אותי הסבים והסבתות שלי, אני עובדת את ה' בעולם שברא כרצונו ובארץ האהובה שלנו. **איך רואים בסביבה ובמשפחה שלך את העמדות שלך? הן לא הכי מקובלות כיום.**

זכיתי מאוד ואני מקבלת הרבה תמיכה. היום יש הרבה דתיים שומרי מצוות שמרגישים ככה. מי שגדל בציונות הדתית בתקופת המפד"ל וזכר את זבולון המר ואת חברי הכנסת שיצאו כשמאיר כהנא דיבר במליאת הכנסת. הזיכרונות האלה חיים אצל ההורים והדודים שלי. מהצד של אבא, משפחת בוסקילה מבת ים, משפחת עובדי ה' יראי שמייים ומאוד דתית, ומהצד

ועדת החקירה האזרחית צילום: הדס פרוש

"הממשלה צריכה לפנות את מקומה, וראש הממשלה צריך לוודא שתקום ועדת חקירה ממלכתית, כדי שלעולם לא נמצא את עצמנו שוב עם מה שקרה לנו, ולפנות מקום למנהיגות חדשה, שיש בה שותפות — חילונים וחרדים, נשים וגברים"

עכשיו יש לנו חטופים להציל. פיקוח נפש קודם לכל, קודם נציל את הנפש. אבל אז נהיה חייבים לשאול את השאלות האלה, זו חובתנו ושלחותנו: אופק של שלום. אבל כרגע, העובדה שיש ממשלה שעוסקת בכל כך הרבה דברים אחרים על חשבון פיקוח נפש מיידי זה כישלון נוראי. **הפיקה משטרית, למשל?**

שלום החברה הישראלית השבורה צריך להיות הדבר הראשון שעומד לנגד עיניהם, וכל דבר שסיר את העיניים שלנו מהאחריות הזאת לא רלוונטי עכשיו. יצטרך להיות שיקום לאומי בינינו, שבו כל מנהיג ואורח יודע שכולנו מחויבים לשמור לא על האינטרסים שלי אלא של זולתי. צריך שיקום אנשי בעזה ועלינו ליטול בזה חלק, עם פיקוח שטרור לא שב לעזה, אבל אנחנו חייבים להתעסק בשיקום ולפקח את הנפש של עם ישראל, ואם לא נעשה את זה — אין תכלית לכל מה שנעשה. זה מסכן אותנו.

את רואה מנהיגות שיכולה להוביל את זה? שמות? מנהיגות חדשה של ענווה, שעובדת יחד בקולות שונים. ראינו כמה כאלה ויהיו עוד. לא אמנה שמות. הם יצטרכו לעשות את תפקידם ולהוביל, אבל אלה חייב להיות אנשים שיוצאים מהמגוריות וכונים משהו לכלל החברה. לא אנשים שלא לקחו אחריות ולא אנשים שלא מאפשרים לנו ליצור ברית סובלנית ואנטי-קיצונית של תקווה. מנהיגות שלוקחת אחריות ראויה לאמון, היא צריכה לדעת לקחת אותנו קדימה אל הסדרים והסכמות חדשות ולא לסכן אותנו שוב בפילוג הנוראי שנוצר בינינו, שהוא החולשה שזוהו האויבים שלנו ועליה בנו.

את מזהה מנהיגי ציבור, ראשי רשויות, רבנים, פוליטיקאים שאומרים את הדברים האלה? זכיתי להכיר הרבה רבנים שעוסקים בעבודה קדושה של איחוד והסכמה, ראו אותם למשל בטקס הוכרז של המשפחות ב-7 באוקטובר. לדוגמה, הרב שמואל סלוטקי ששני בניו נפלו ב-7 באוקטובר

חרדים מפגינים נגד גיוס צילום: תומר אפלבוים

"הלוואי שהייתי עכשיו צעיר חרדי, והיו מגיעים אליי דברי הרב תמיר גרנות, שבנו סרן אחתי צבי נפל בקרב, והייתי שומעת את קריאתו לחרדים להתגייס, וקמה עם חבריי ובוחרת בתורה ולא בפוליטיקה, ומתגייסת להגנת כל ישראל וקוראת: הננו!"

הרבנית תהילה אליצור לאריה דרעי: איך יכול יהודי לשלוח את אחיו למלחמה, ובה בעת להילחם על כך שהוא וילדיו לא ייקחו בה חלק? איך יכולים אנשי תורה להתעלם מחובת לא תעמוד על דם רעך, חובת השבת אבדת אחיך, חובת ואהבת לרעך כמוך? הלוואי שהייתי עכשיו צעיר חרדי, והיו מגיעים אליי דברי הרב תמיר גרנות, שבנו סרן אחתי צבי גיבור ישראל נפל בקרב, והייתי שומעת את קריאתו לחרדים הצעירים להתגייס, וקמה עם חבריי ובוחרת בתורה ולא בפוליטיקה, ומתגייסת להגנת כל ישראל וקוראת: הננו! ומקדשת שם שמייים רבנים לשאת בנטל כאחריות ובשותפות יחד.

ייתכן שגם אני הייתי רוצה להיות כזה. המצב דורש שותפות של כולם. אני אחות שכולה, אחי נדב אלעד ז"ל, שהיה לוחם בצנחנים, נהרג בחייו לפני 23 שנה. התבוננתי בו כאחות והתבוננתי במשפחה שלי מאז שזה קרה, ואני רואה אנשים שלרגע לא עוזבים את התורה ואת הנשק — הספר והסייף. מגנים על שניהם ברומניה. זה אפשרי.

עצוב שהממשלה מובילה אותנו בדרך הפוכה. וזה חלק גדול מהשבר שלנו. אנחנו זקוקים למנהיגות של העולם החרדי על כל הזרמים שלה ולמנהיגות של הצינות הדתית על כל הזרמים שלה, לחרדי ולחרדי"ל, כדי לפתור את הנקודה הזאת עכשיו. וגם בזה אנחנו צריכים להיות השראה. יהיו כאן קבוצה קטנה, שתשב ותלמד, ויהיו רבים יותר שיתגייסו, ויהיו כאלה שילכו לשירות לאומי. ואולי עוד אזרחים שיכולים לתרום, לא רק חרדים, שילכו לשירות לאומי, והצבא יוביל בזה כמו שהוא מבין. **מנהיגות הצינות הדתית בחרה גם פה בצד הלא נכון. למרות ההקרבה והמעורבות המדהימה של בניה במלחמה, היא תומכת בסרבנות החרדית.** זכיתי לגדול בציונות הדתית, על הכתבים של הרב אברהם יצחק הכהן קוק, והשילוש ארץ ישראל, עם ישראל, תורת ישראל. החשיבות העליונה הייתה תמיד עם ישראל, ותמיד הרגשתי שהיום שבו הצינות הדתית תקבל כוח שלטוני יהיה יום של בשורה, שהיא תדגים ערכות. אני שבורת לב עכשיו ואני לא היחידה. **את לא היחידה, אבל נראה לי שאתם, כל שבועי הלב בציונות הדתית — במיעוט.**

זה מראה את הכוח של הקיצונים. לכן אני חושבת שהדרך היחידה היא שהרבה אנשים מכל המחנות ייצאו ויעשו כלל ישראל מתון. להתאגד ביחד. חרדים שלא רק רוצים לדאוג לחרדים וציונים דתיים שרוצים לדאוג לכל עם ישראל וחילונים ושמאלנים וימנים — כולם צריכים להתכנס ולהדגים שפה אחרת מעבר לאינטרס המגורי. רבים נמצאים בזה כבר עכשיו, אנשים שמחפשים עם וחברה עם מחויבות גדולה ואמיתית עומדים כל מוצאי שבת יחד למען החטופים. צריך לתרגם את זה לתנועה חברתית. זה יכול מלמטה, מהלוחמים, מהציבור, אני מתפללת שהתקשורת תיתן לה מקום והיא תבוא לידי ביטוי במנהיגות. אני שים לא רוצים להיות במקום צר ומצומצם שבא על חשבון מישור אחר. הם רוצים מקום גבוה שראוי למחיר של חיילים גיבורי ישראל שנפלו. **יש גם פיל בחדר: ההתנחלויות, הכיבוש, הסכסוך. שיתוף פעולה יהיה על תנאי בשל המחלוקת.**